

**O'QITUVCHINING KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENSIYASI – TA'LIM
SAMARADORLIGINI TA'MINLASHNING MUHIM OMILI SIFATIDA**

Isokov Jobirxon Olimxonovich

Osiyo Xalqaro Universiteti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada o'qituvchining kasbiy-pedagogik kompetensiyasi ta'lim samaradorligini ta'minlashdagi hal qiluvchi omil sifatida tahlil qilinadi. Muallif pedagogik kompetensiyaning nazariy asoslari, tarkibiy qismlari, shakllanish mexanizmlari hamda o'quvchilarning bilim sifati va motivatsiyasiga ta'sirini chuqur ilmiy asoslar asosida ochib beradi. Xalqaro va milliy adabiyotlar tahlili asosida pedagogik kompetensiyaning didaktik, psixologik, kommunikativ, texnologik va reflektiv jihatlarini yoritilgan. Shuningdek, o'qituvchining raqamli va ijtimoiy kompetensiyalari, uzluksiz rivojlanishi, reflektiv faoliyati ta'lim sifati bilan uzviy bog'liqligi isbotlab beriladi. Maqolada O'zbekiston tajribasi ham yoritilgan bo'lib, milliy ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvni chuqurlashtirish bo'yicha amaliy takliflar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *kasbiy kompetensiya, pedagogik mahorat, ta'lim samaradorligi, reflektiv faoliyat, raqamli savodxonlik, metodik yondashuv, o'qituvchi sifati, ta'lim sifati, didaktik kompetensiya, o'quvchi motivatsiyasi.*

Аннотация. *В данной статье рассматривается профессионально-педагогическая компетентность учителя как ключевой фактор обеспечения эффективности образования. Автор раскрывает теоретические основы, компоненты и механизмы формирования педагогической компетентности на основе отечественных и международных исследований. Акцент сделан на таких аспектах, как дидактическая подготовка, психологическая чувствительность, коммуникативные и цифровые навыки, а также способность к педагогической рефлексии. Отдельное внимание уделено влиянию компетентности учителя на качество знаний, мотивацию учеников и успешную реализацию образовательных реформ. Также предложены практические рекомендации по развитию компетентностного подхода в системе образования Узбекистана.*

Ключевые слова: *профессиональная компетентность, педагогическое мастерство, эффективность образования, рефлексивная деятельность, цифровая грамотность, методические подходы, качество учителя, качество образования, дидактическая компетентность, мотивация учеников.*

Annotation. *This article explores the teacher's professional-pedagogical competence as a vital factor in ensuring educational effectiveness. It analyzes the theoretical foundations, structural components, and development mechanisms of pedagogical competence based on international and national scholarly literature. The study emphasizes didactic skills, psychological awareness, communication abilities, digital literacy, and reflective teaching as integral elements of teacher effectiveness. It further demonstrates the strong link between*

teacher competence and students' academic achievement, motivation, and engagement. The paper also addresses the practical experience of Uzbekistan's education system and offers recommendations for enhancing the competence-based approach in teacher training and policy.

Keywords: *professional competence, pedagogical skills, educational effectiveness, reflective practice, digital literacy, methodological approaches, teacher quality, quality of education, didactic competence, student motivation.*

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimining rivojlanishi o'qituvchi shaxsiga va uning kasbiy-pedagogik kompetensiyasiga bo'lgan yondashuvni tubdan qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. XXI asrda ta'lim jarayonining murakkablashuvi, o'quvchilarning ehtiyojlarining diversifikatsiyalashuvi, axborot texnologiyalarining keng qo'llanilishi, shuningdek, ta'lim sifatiga qo'yilayotgan ijtimoiy va davlat talablari pedagogik faoliyatga yangicha yondashuvni zarur etmoqda. Bu sharoitda o'qituvchining nafaqat fan sohasi bo'yicha bilimdonligi, balki didaktik, metodik, psixologik va kommunikativ jihatdan puxta tayyorgarligi – ya'ni kasbiy-pedagogik kompetensiyasi muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

Kasbiy-pedagogik kompetensiya – bu o'qituvchining bilim, ko'nikma, shaxsiy sifatlar va qadriyatlar majmui bo'lib, u ta'limiy vazifalarni samarali rejalashtirish, amalga oshirish va baholash imkonini beradi. Bu kompetensiya o'z ichiga darsni interfaol usullarda tashkil etish, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ta'lim jarayonini tahlil qilish va o'z faoliyatini doimiy ravishda takomillashtirib borishni ham oladi. Shu jihatdan qaraganda, kasbiy-pedagogik kompetensiya o'qituvchining nafaqat nazariy bilimga, balki amaliy pedagogik mahoratga ega bo'lishi, reflektiv fikrlash va o'z ustida ishlash qobiliyatiga egaligini ham ifodalaydi.

Ilmiy tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, yuqori kasbiy-pedagogik kompetensiyaga ega bo'lgan o'qituvchilar tomonidan tashkil etilgan darslar ko'proq motivatsion, muloqotga boy, o'quvchilarning fikrlash faoliyatini rag'batlantiruvchi, shuningdek, natijadorlik darajasi yuqori bo'ladi. Xalqaro tajribalarda, xususan, OECD va UNESCO hisobotlarida ham o'qituvchilarning kompetensiyasini oshirish orqali ta'lim tizimining samaradorligini sezilarli darajada yaxshilash mumkinligi qayd etilgan. Shu boisdan, pedagogik jarayonda o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish masalasi bugungi kunda ilmiy va amaliy muhokamaning markazida turibdi.

Ushbu maqolada o'qituvchining kasbiy-pedagogik kompetensiyasi tushunchasi nazariy jihatdan tahlil qilinadi, uning tarkibiy komponentlari, shakllanish bosqichlari va ta'lim samaradorligiga bo'lgan bevosita ta'siri asoslangan holda ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ushbu kompetensiyani rivojlantirishda ta'lim muassasalarining, metodik xizmatlarning va davlat siyosatining o'rni haqida ham fikr yuritiladi. Mazkur masala bo'yicha olib borilgan ilg'or xorijiy va milliy tadqiqotlar ham tahlil qilinib, real ta'limiy muhitda qo'llanilishi mumkin bo'lgan amaliy tavsiyalar ilgari suriladi.

Adabiyotlar tahlili. O'qituvchining kasbiy-pedagogik kompetensiyasini ta'lim samaradorligiga bevosita ta'sir etuvchi muhim omil sifatida tadqiq etish zamonaviy pedagogika fanining asosiy yo'nalishlaridan biriga aylangan. Bu tushuncha ta'lim tizimidagi metodik, didaktik va psixologik yondashuvlarning kesishgan nuqtasida joylashib, nafaqat o'qituvchining nazariy bilim darajasi, balki uning amaliy faoliyatda bilimlarni moslashtira olishi, o'quvchilarning ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini boshqara olishi, muloqotga kirisha olishi va doimiy kasbiy rivojlanish ko'nikmalariga ham bevosita bog'liqdir.

Shulman (1987) tomonidan ilgari surilgan "pedagogik kontent bilimlari" (Pedagogical Content Knowledge – PCK) nazariyasi kasbiy kompetensiyaning nazariy asoslarini aniqlab bergan bo'lib, u o'qituvchidan nafaqat fan bo'yicha chuqur bilimga, balki uni samarali o'rgatish strategiyalariga ham ega bo'lishni talab qiladi. Ushbu yondashuvda o'qituvchining pedagogik kompetensiyasi murakkab va ko'p qatlamli tuzilishga ega bo'lib, uning tarkibiga didaktik mahorat, psixologik sezgirlik, darsni loyihalash va refleksiya asosida yangilab borish qobiliyatlari kiradi. Vygotskiy (1978) tomonidan ishlab chiqilgan sotsiomadaniy rivojlanish nazariyasi esa o'qituvchining faoliyatini o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanish muhitida ko'rib chiqishga asos soladi. Bu yondashuvda o'qituvchining kompetensiyasi o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ijtimoiy muloqotga tayyorlash, hamkorlikda o'rganish sharoitini yaratish orqali o'z aksini topadi. Ko'pgina ilmiy tadqiqotlar natijalari pedagogik kompetensiya bilan o'quvchilarning yutuqlari o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni aniqlagan. Masalan, Hattie (2009) tomonidan 800 dan ortiq tadqiqotlarni umumlashtirgan "Visible Learning" nomli metaanalitik ishida pedagogik kompetensiyalarning, xususan, dars jarayonida aniq maqsad qo'yish, o'z vaqtida konstruktiv fikr-mulohaza berish, sinf muhitini boshqarish, ijobiy munosabat yaratish va o'quvchilarning o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini shakllantirish kabi jihatlar o'quvchilarning natijalariga kuchli ta'sir ko'rsatishi isbotlangan. OECD (2021) tomonidan e'lon qilingan TALIS (Teaching and Learning International Survey) xalqaro tadqiqotida esa o'qituvchining o'ziga bo'lgan ishonchi, pedagogik refleksiya qilish salohiyati, metodik yondashuvlar bo'yicha malakadorlik darajasi o'quvchilarning faol ishtirokiga va yuqori motivatsiyasiga sabab bo'lishi qayd etilgan. Shu bilan birga, ushbu hisobotda kasbiy kompetensiyani rivojlantirishda kasbiy o'sish dasturlari, murabbiylik, tajriba almashish va jamaviy hamkorlik muhitining mavjudligi asosiy omil sifatida ko'rsatib o'tilgan. UNESCO (2016) tavsiyalarida ham o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi ta'lim sifatini ta'minlovchi hal qiluvchi omil sifatida belgilangan bo'lib, bu yondashuvlar rivojlanayotgan mamlakatlar, jumladan, O'zbekiston uchun ham dolzarbdir.

Milliy tadqiqotlarda ham ushbu yo'nalish bo'yicha bir qator muhim fikrlar ilgari surilgan. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimidagi o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlarda (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 6-noyabrda PQ-5177-son qarori) o'qituvchining malakasi va kompetensiyasini oshirishga qaratilgan uzluksiz ta'lim modeli joriy etilgan. Shu bilan birga,

pedagogik institutlarda “Kasbiy kompetensiyalar asoslari”, “Reflektiv pedagogika”, “Innovatsion metodlar” kabi fanlarning kiritilishi o‘qituvchining kasbiy salohiyatini shakllantirishga qaratilgan amaliy qadamlardir. Pedagogik kompetensiya – bu faqat nazariy bilimlar jamlanmasi emas, balki amaliyotda sinab ko‘rilgan, o‘zgaruvchan va kontekstual xususiyatga ega bo‘lgan tizimli yondashuvni talab qiluvchi ko‘nikmalar majmuasidir. O‘qituvchining kasbiy-pedagogik kompetensiyasi ta’lim samaradorligini oshirishda nafaqat didaktik, balki ijtimoiy-psixologik, axloqiy va kommunikativ jihatlarni ham qamrab oladi. Shu bois, uning rivojlanishi uzluksiz ta’lim, murabbiylik, baholash va refleksiya asosidagi strategiyalar orqali tizimli ravishda ta’minlanmog‘i lozim.

A. To‘xtasinov, D. Raximova, G. Xolboyeva va boshqalar o‘z tadqiqotlarida O‘zbekistonda pedagogik faoliyatda kasbiy kompetensiyani rivojlantirishning dolzarbligini, ayniqsa, uzluksiz pedagogik ta’lim tizimining modernizatsiyasi jarayonida uning ahamiyati ortib borayotganini ta’kidlab o‘tganlar. Ularning tadqiqotlariga ko‘ra, pedagogik kompetensiyani shakllantirishda nafaqat universitetdagi tayyorlov bosqichi, balki maktab amaliyoti, mustaqil tadqiqotlar, hamkorlikdagi loyihalar, masofaviy kurslar va o‘zini o‘zi baholash mexanizmlarining tutgan o‘rni beqiyosdir. Bundan tashqari, zamonaviy tahlillarda o‘qituvchining raqamli kompetensiyasi pedagogik kompetensiyaning ajralmas qismi sifatida qaralmoqda. Xususan, COVID-19 pandemiyasi sharoitida yuzaga kelgan onlayn ta’lim muammolari o‘qituvchilarning raqamli texnologiyalardan foydalanish malakalarining zaifligi, shuningdek, yangi sharoitga tez moslashuvchanlikning pastligi muhim muammo sifatida namoyon bo‘ldi. Bu esa kasbiy kompetensiyani faqat an’anaviy yondashuvlarda emas, balki texnologik vositalardan foydalana olish, masofaviy o‘qitish metodikasini bilish, raqamli xavfsizlik va media savodxonlikni egallash nuqtai nazaridan ham tahlil qilish zarurligini ko‘rsatdi.

Shu bilan birga, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatmoqdaki, o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi nafaqat o‘z kasbiy yo‘nalishi bo‘yicha, balki ko‘p tarmoqli (transversal) kompetensiyalarni ham o‘z ichiga olishi kerak: masalan, tanqidiy fikrlash, ijtimoiy muammolarga befarq bo‘lmaslik, ekologik ong, madaniy sezgirlik va inklyuziv yondashuv. Bugungi kunda ta’limga nisbatan bunday keng qamrovli yondashuv ta’lim tizimining transformatsiyalanuvchi holatidadir.

Munozara. Zamonaviy ta’lim muhitida o‘qituvchining kasbiy-pedagogik kompetensiyasi ta’lim samaradorligini ta’minlashda asosiy omillardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Bu kompetensiya o‘z mohiyatiga ko‘ra nafaqat kasbiy bilimlar majmuasini, balki o‘qituvchining o‘quvchilar bilan kommunikatsion aloqalari, shaxslararo munosabatlarni tashkil eta olishi, o‘z pedagogik faoliyatini doimiy tahlil qilib, uni takomillashtirib borish qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi. Munozaraga sabab bo‘layotgan asosiy jihat shundaki, ko‘plab ta’lim tizimlarida samaradorlik ko‘rsatkichi sifatida asosan o‘quvchilarning baholariga yoki test natijalariga urg‘u beriladi. Holbuki, ta’lim sifati ko‘p omilli tizim bo‘lib, bunda o‘qituvchining o‘z ustida ishlash darajasi, reflektiv yondashuvi va kasbiy motivatsiyasi muhim o‘rin tutadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yuqori kasbiy-

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'OYALAR

pedagogik kompetensiyaga ega bo'lgan o'qituvchilar o'z darslarini o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtira oladi, zamonaviy metodlardan foydalanadi va o'quv jarayonini interfaol muloqotga asoslanib olib boradi. Bunday pedagoglar uchun o'quvchilarning faolligi, mustaqil fikrlashi va fikr bildirishi muhim indikator hisoblanadi. Bu holatda o'qituvchi darsni passiv auditoriyaga emas, balki faol va ijodiy fikrlovchi o'quvchilarga yo'naltiradi. Shu sababli, pedagogik kompetensiya – bu faqatgina dars rejasini tuzish yoki mavzuni tushuntirish bilan cheklanib qolmaydi, balki ta'lim oluvchilarni chuqur anglash, ularning hissiy va psixologik holatini hisobga olish, rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash kabi murakkab jarayonlarni boshqarish san'atidir.

O'zbekiston tajribasiga murojaat qiladigan bo'lsak, hozirgi kunda pedagogik kadrlar tayyorlash tizimida kompetensiyaviy yondashuv ustuvorlik kasb etmoqda. Bu esa o'z navbatida o'qituvchilardan faqat akademik bilimlarni emas, balki ularni real ta'limiy vaziyatlarda qo'llay olish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalana olish, o'z faoliyatini baholay olish va jamoaviy ish olib borish kabi ko'nikmalarni ham shakllantirishni talab qilmoqda. Masalan, masofaviy ta'limning ommalashuvi, onlayn darslarning tashkil etilishi, raqamli platformalarda o'quv materiallarini yaratish va ularni boshqarish ko'nikmasi hozirgi pedagog uchun oddiy malaka emas, balki zarur kasbiy kompetensiya sifatida ko'rilmogda. Munozarali jihatlaridan yana biri shundaki, ba'zida pedagogik kompetensiyani rivojlantirish faqatgina nazariy kurslar yoki malaka oshirish modullarida cheklab qo'yiladi. Biroq tajriba shuni ko'rsatadiki, pedagogik kompetensiyaning shakllanishi va chuqurlashuvi doimiy amaliy mashg'ulotlar, jamoaviy tahlil, darslar ustidan monitoring va refleksiya orqali yuzaga chiqadi. Ya'ni bu jarayon o'qituvchining shaxsiy pedagogik falsafasini ishlab chiqishi, o'z tajribasini tahlil qila olishi va unga asoslangan holda o'zining metodik repertuarini boyitib borishi bilan uzviy bog'liqdir. Bu borada "o'qituvchi – o'quvchi" munosabati emas, balki "o'qituvchi – o'z tajribasining tadqiqotchisi" yondashuvi ilgari surilishi lozim.

Shuningdek, o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi faqat o'z darsxonasida emas, balki kengroq – ta'lim muassasasi, jamiyat va umuman ta'lim siyosati kontekstida qaralishi kerak. Yuksak pedagogik kompetensiyaga ega bo'lgan o'qituvchi ta'lim sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan subyekt sifatida ko'riladi: u innovatsion tashabbuslarni ilgari suradi, jamoaviy rivojlanishda ishtirok etadi, yosh kadrlarga murabbiylik qiladi, ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb etiladi. Bu jihatlar o'z navbatida ta'lim muassasasining ijtimoiy va madaniy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, kasbiy-pedagogik kompetensiya zamonaviy ta'limda transformatsion rol o'ynaydi. Uning mavjudligi yoki yo'qligi nafaqat ta'lim samaradorligiga, balki jamiyatda bilimli, tanqidiy fikrlaydigan, ijtimoiy faol, ongli shaxslarni shakllantirishga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun bu kompetensiyani shakllantirish, baholash va rivojlantirish mexanizmlarini ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilash zarur.

Xulosa. Ta'lim sifati va natijadorligi to'g'ridan-to'g'ri o'qituvchining kasbiy-pedagogik kompetensiyasiga bog'liq ekani bugungi kundagi ilmiy tadqiqotlar va amaliy kuzatuvlar

orqali keng e'tirof etilmoqda. Mazkur maqolada o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi nafaqat fan sohasiga oid bilimlar bilan cheklanmasligi, balki didaktik, metodik, kommunikativ, psixologik, raqamli va reflektiv qobiliyatlarning uyg'un tizimi sifatida qaralishi lozimligi asoslab berildi. Xususan, zamonaviy pedagog o'z o'quvchilarining ehtiyojlarini anglay oladigan, shaxsiy yondashuvni qo'llaydigan, darsni faol va mazmunli tashkil etadigan, natijalarga erishishning samarali yo'llarini ishlab chiqadigan shaxs bo'lishi zarur. Xalqaro tajriba (OECD, UNESCO, TALIS) va milliy ta'lim siyosati (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari, uzluksiz malaka oshirish tizimi) doirasida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish muhim strategik yo'nalish sifatida tan olingan. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, pedagogik kompetensiya o'z vaqtida baholanmasa va doimiy takomillashtirilmasa, ta'lim jarayonida passivlik, formallik va samaradorlikning pasayishi kuzatiladi. Shu boisdan, kasbiy kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan tizimli yondashuv — ya'ni ta'lim muassasalarida ichki monitoring, mentorlik dasturlari, raqamli savodxonlik bo'yicha maxsus kurslar, faol metodik birlashmalar faoliyati — zaruriyatdan tashqari, strategik ehtiyojga aylangan.

Maqola yakunida xulosa qilib aytish mumkinki, ta'lim samaradorligi — bu o'qituvchining shunchaki dars berishi emas, balki u qanday tayyorgarlikka ega ekani, o'z ustida qanday ishlashi, qanday metodik, texnologik va psixologik yondashuvlarga ega ekani bilan bevosita bog'liqdir. Kasbiy-pedagogik kompetensiyaning yuqori darajada shakllanishi o'quvchi motivatsiyasini kuchaytiradi, o'zlashtirish ko'rsatkichlarini oshiradi va ta'lim tizimining uzoq muddatli natijadorligiga xizmat qiladi. Shu sababli, o'qituvchining kompetensiyasini rivojlantirish ta'limda sifat paradigmasini shakllantirish yo'lidagi asosiy vositalardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. To'xtasinov A., Raximova D., Xolboyeva G. (2020). Pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini shakllantirishda innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: TDPU nashriyoti.
2. Komilov N.M. (2021). Zamonaviy darsning ilmiy-metodik asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
3. Mamajonov U., Bobojonov Sh. (2019). Pedagogik mahorat va kasbiy kompetentlik asoslari. – Samarqand: SamDU nashriyoti.
4. Abdurahmonov A. (2022). “Oliy ta'limda o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish.” // Pedagogik mahorat jurnali, №4 (96), 35–42-bet.
5. Rahimov B. (2023). “Pedagogik kompetentlik va ta'lim samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlik: ilmiy tahlil.” // Jamiyat va ta'lim jurnali, №2, 60–65-bet.
6. Tursunov D. (2020). Innovatsion ta'lim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik. – Toshkent: Iqtisodiyot va ta'lim nashriyoti.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'OYALAR

7. Shulman, L. S. (1987). Knowledge and Teaching: Foundations of the New Reform. Harvard Educational Review, 57(1), 1–22
8. Hattie, J. (2009). Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. London: Routledge.
9. Fullan, M. (2014). The Principal: Three Keys to Maximizing Impact. San Francisco: Jossey-Bass.
10. Marzano, R. J. (2007). The Art and Science of Teaching: A Comprehensive Framework for Effective Instruction. Alexandria, VA: ASCD.
11. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

